

INTERJÚ KÖVES OSZKÁR MŰGYŰJTŐVEL

KÖVES OSZKÁR: Mindenekelőtt meg kell Önnek mondanom, hogy mikor először értesültem az Akadémiának erről a kívánságáról, őszintén meghatódtam, hogy a működésemet alkalmasnak ítélik arra, hogy az Akadémia archívumába ezt rögzítsék. Nagyon sajnálom, hogy már korábban nem tudtam eleget tenni az Önök kívánságának, de közismert okok miatt, a betegségem miatt erre csak most kerülhetett sor. De ma sem késő. Így hát a kívánságuknak eleget téve én el is kezdem.

A 20-as évek elején, a gimnáziumi érettségi után sikerült bejutnom a Jogtudományi Egyetemre. De ez a siker rövid életűnek bizonyult, mert a korábban életbe léptetett numerus clausus és a politikai viszonyok erős jobbratolódása következtében el kellett hagynom az intézményt. Az intellektuális pályának búcsút kellett mondanom. És meg kellett találnom ott a helyemet, ahol az akkori mérgezett légkör ellenére is elindulhattam. A gazdasági életben helyezkedtem el. E számomra idegen világban csak az vigasztalt, hogy ifjúságom szellemi környezete, melynek felejthetetlen tagjai Fenyő László, Szegi Pál, Pán Imre és Fehér Pál voltak, együtt maradt, legalábbis egy jó ideig. Ők biztosították az ellenpontot gazdasági munkám szürkesége mellett. Összejöveteleinken gyakran nyílt alkalmam képzőművészeti orientációra is. Akkori felkészültségemre a szerény elméleti tudás és a tárgyismeret volt jellemző, de ugyanakkor a témához való őszönös vonzódásom is. A népszerű képzőművészeti kiadványok és a Szépművészeti Múzeum klasszikus anyagának rendszeres látogatása, meglehetősen bázisai voltak kezdeti tudásomnak. Főleg arra szolgáltak, hogy minőségi érzékemet fejlesszék. Azonban máig sem tudom magyarázatát, miért nem kerestem fel a kortárművészet nagyszerű vonulatát tartalmazó termeket, Hírből ugyan ismertem a mestereket, de képeikkel akkor még nem találkoztam. Nagybánya, a Nyolcak, Rippl-Rónai, Csók stb., homályos fogalmak voltak számomra. Talán azért történt ez így, mert akkor még inkább az irodalom, a zene és főleg a társadalom tudományok kötötték le érdeklődésemet.

Barátaim révén ismerkedtem meg Márffyval, Zilcer grafikussal és Scheiber Hugóval. Minthogy a fiúk között egyedül én jöhöttem vásárlóként számításba, éltem is az alkalommal és mind a három művészettől vettem néhány képet. A biztató kezdet azonban nem folytatódott. A gazdasági verseny kíméletlen körülményei dupla erőfeszítést kívántak a botcsinálta üzletembertől. A nap tizenkét óráját arra kellett fordítanom, hogy versenyben maradhassak a lényegesen jobban felkészült üzemekkel, de tíz év példátlan erőfeszítése után végre úgy éreztem, hogy a konkurrencia már nem tud eltaposni. És akkor eljött az ideje, hogy szigorú életrendemen végre lazítsak. Így történt, hogy hosszú szünet után kilépve az üzem kapuján, újra szét mertem nézni a szellemi élet különböző területein. De egyet meg kell jegyezni. A kényszermunka legkeményebb idejében sem szüntem meg minden nap, rendszeresen olvasni. Sőt! Hogy biztosítsam szellemi állományom ütközését, kiszabtam a napi penzumot. A harminc oldalt, ha kellett az éjszakába abszolváltam. A módszeres tanulást, a program szerint való haladást és a máig sem szegyelet szorgalmat tevékenységem minden területén alapvető követelménynek tekintettem. De azt is, hogy minden jelenséget komplex összefüggésében vizsgáljak.

Anyagi viszonyaim javulása és a gazdasági életben megszerzett rutinom lehetővé tették, hogy egyre több szabad időt biztosítsak magamnak. Gyors egymás utánban két tanulmányutat tettem Olaszországban és ezekre is módszeresen felkészültem. Pontosan tudtam, mit kell megnézni. Szakirodalom és

vasúti menetrend, törvény volt a számomra. Tehát tudtam, hogy mi vár rám Itáliában. Ennek ellenére álmodtam sem gondoltam arra, hogy az építészeti és képzőművészeti remekművekkel való személyes találkozás oly nagy mértékben ki fogja tágítani látóhatáromat. Megtanultam, mi a különbség a valóság és a reprodukció között, hogy – és itt idézem egy barátom mondását – "Jelen kell lenni, ha megérteni és értékelni akarjuk a nagy alkotásokat. A tárgyak egy városkép összefüggésében, atmoszférikus sugárzásában úgy viszonylanak fotóikhoz, mint a szerves anyag a szervesetlenhez." Mindez azonban csak termékeny előkészület volt elhatározásom megvalósításához, hogy a tíz évvel korábban alig megkezdett gyűjtői tevékenységemet folytassam, sőt magasabb szinten újakezdjem. A 30-as évek közepe táján már kezdtem figyelni a hirdetéseket. Az újságok képzőművészeti rovatait és ezek nyomán, de úgyszólván találomra, két kiállítás megnézését határoztam el. Mind a kettő telitalálat volt. A két művésznek még csak a nevét sem hallottam, nem hogy jelentőségükkel tisztában lettem volna. Szerencsés embernek kell tartanom magam, hogy gyűjtői tevékenységem motorjai ők voltak. Bernáth Auréli kiállítása, biztosan tudom az Ernst Múzeumban, Derkovitsé, remélem, jól emlékszem, a Tamás-galériában volt. Negyven év távolából és az értékelés művészettörténeti rögzítését megszokva, bizonyára túlzásnak hat a megállapításom, hogy a két kiállítás anyaga elementárisan hatott rám és világsá tette számomra a követendő utat. Még csak az élő művészet kapuján léptem be, de már éreztem, tudtam, hogy mindenekeelőtt e legfrissebb irányzatok legjobb darabjait kell felkutatni, megismerni és megszerezni. És szerencsém folytatódott. A Bernáth kiállításon Frukhter Lajossal, a Derkovitsén Tamás Henrikkel ismerkedtem meg. Az előbbiről kiemelt hangsúllyal kell szólnom. Az embert lehetetlen volt nem megszeretni. És mint a korszerű művészet lelkes és értő propagátorát, követendő példának tekintettem. Sokat köszönhetek neki. Elsősorban azt, hogy csodálatos gyűjteményét a Nap-hegyen gyakran láthattam, de azt is, hogy rajta keresztül jutottam a többi jelentékeny kollekción megismeréséhez. Ugyancsak neki köszönhetem, hogy megismerhettem Berényit, Egryt, Dési Hubert, Bernáth Aurélt, Diener Dénest, Hoffman Editet, Oltványi Artingert és Kassák Lajost.

Vasárnap délelőttönként nyitott házat tartott barátai részére, ahol ideális környezetben sorra lehetett venni a posztimpreszionizmus válogatott darabjait és megtárgyalni a kor képzőművészeti eseményait. Felejthetetlen napok voltak. Tamás Henrik lakásán pedig Vaszary, Mednyászy, Nagy István és Koszta művészetének jelentőségét tanulhattam meg. Ezek lázas hetek, hónapok voltak és utána újra felkerestem a Szépművészeti Múzeumot, de most már a kortársi művészetet vettem szemügyre. Hát volt is mit. Rippl-Rónai, Ferenczy, Kernstok, Vaszary, Csók vásznait úgyszólván hetenként látogattam és ezzel párhuzamosan megkezdődött elméleti lemaradásom felszámolása. Könyvek, folyóiratok, monográfiák, folyamatos és összefüggő tanulmányozása napirenden volt. Amit antikváriumokban nem tudtam megszerezni, könyvtárakból kölcsönöztem ki. A Magyar Művészet számaint 1925-ig visszamenőleg felkutatam. Az Ars Hungaricával ugyanezt tettem a 30-as évek elejétől kezdődően. Fülep Lajos, Kállai Ernő, Elek Artúr minden elérhető írását megkerestem. A "Szinyei Társaság," a Kut valamennyi tárlatát megnéztem. A Tamás-galéria vasárnap délelőtti törzslátogatója lettem. Ez a könyörtelen, de lelkes tanulmányozás körülbelül két évig tartott, amelynek izgalma és meg-megújuló élményeit sem művészettörténész, sem kritikus meg nem értheti. Csak a gyűjtő érezheti át igazán, mit is jelentett ez. És csak azután, amikor már feltételezni merészelttem, hogy kellő anyagismeret és ítéletképeség birtokában vagyok, kezdtem kijelölni a keretet, amelyen belül megkezdhettem vásárlásaimat. De mielőtt folytattam, Czöbelről kell szólnom, akire Diener Dénes hívta fel a figyelmemet, sőt ki is vitt hozzá Szentendrére.

Természetesen eleinte olyan képek is falra kerültek, amelyeket később le kellett cserélnem. Ez a tanulóévek elkerülhetetlen velejárója. De nem is volt haszontalan fordulat, mert végül is elvezetett a felismerésig, mik legyenek gyűjtési szempontjaim legkomolyabb ismérvei. Elsőként el kellett döntenem, hogy melyik korszakkal foglalkozzam. Utána ki kellett választanom a művészeket, akik e korszak, megítélésem és ízlésem szerint, legjelentékenyebb képviselői voltak. Nem akartam a választott korszak teljes keresztmetszetét adni, hiszen ez múzeumi feladat és falfelület kérdése. Továbbá törekednem kellett, hogy a kijelölt művészek legjobb darabjaikkal szerepeljenek, amelyek ugyanakkor fejlődésük jellegzetes állomásaira is jellemzőek. De, ha korlátoztam is a különböző stílusok számát, attól óvakodtam, hogy a kollekción hangsúlyozottan egyoldalú legyen. A döntő szempont a minőség volt és hogy az összkép egységes koncepciót mutasson. Végül a létszámot is limitáltam és így a gyűjtés folyamatosságát a lecserélés, a finomítás biztosította. Úgy határoztam, hogy gyűjtésem Ferenczy-

től Derkovitsig, a XX. század első négy évtizedét fogja bemutatni. Már a 30-as évek vége felé jártunk, mikor egyre erősebben jelentkezett a vágy, hogy a vátozatlanul tartó tanulás, tájékozódás mellett most már demonstráljak is a magam szerény eszközeivel hitet tegyek a jelenkori magyar képzőművészet legkiemelkedőbb vonulata mellett. A válogatás és megszerzés technikai végrehajtását megkönnyítette, hogy a nagyközönség és a műkereskedelem abban az időben nem érdeklődött választott művészeim alkotásai iránt. Rippl-Rónai, Ferenczy, Gulácsy, Derkovits, Mednyánszky figurális képei, Nagy István, Márfyy, Czöbel, valamint a greshamisták művészete csak egy kis számú társaság megbecsülését élvezte. Csak ily módon sikerült Rippl-Rónait tíz olyan darabbal bemutatnom, amely felővelte a korai párizsi fekete-szürke korszakát, "Ibolya csokros öreg hölgy," "Kossuth imádó Ripplibácsi", "Egy párizsi hölgy színvázlata", az ún. kukoricás periódus, "Fivéreim", "Lazarin asztalnál szundikál" és olyan pasztelleket, mint a "Martin testvérek", "A párizsi babák" és a "Kaposvári kert". Vaszary is helyet kapott, de vigyáznom kellett, hogy az eklektikus életmű melyik periódusát választom. Úgy érzem, helyesen döntöttem, mikor a 20-as évek három gyönyörű expresszív képét választottam. "Lovasok az erdőben", "Virágszendélet", "Parkban". Ezek mélytűzű színeikkel, viharos ecsetkezelésükkel, drámaiságukkal a legmagasabb színvonalon képviselték őt és a magyar festészetet. Márfyytól hat képet vásároltam. Mikor a Málna utcai műtermében felkerestem, már túladtam az első darabon, amely jellegzetes példája volt korai kubista expresszionista korszakának és amely vastagon felrakott színeivel annak idején annyira megragadott. A hat kép kivilágosodott színei, álomszép fény, levegő megoldásai mellett még a korábbi konstruktivista Márfyy-erényeket is megőrizte. Az ő szomszédságában Egy öt olajpasztelljét kell megemlítenem. A két művész munkái ugyanis egymás társaságában kivételes hatást tettek. Egyre gyakran látogattam József Attila utcai és badacsonyi műtermében, s vele való barátságomat estebe nyúló beszélgetéseinket, mint ahogy az előbb említettem, Frukkternak köszönhettem, aki szeretettel ajánlott a nagyszerű művész és a különleges ember figyelmébe. Később már én voltam az, aki látogatókat vittem Badacsonyra, akik közül a legkiemelkedőbb személyiség Czöbel Béla volt. A két művész beszélgetése, évdőése felejthetetlen számomra. Ha megengedi, egyet, a legjellemzőbbet el is mondanám. Megérkezésünk után, ahogy túlestünk a bevezető beszélgetés utesjagatain, visszafogott türelmetlenséggel rátértem utazásunk számomra legfontosabb céljára. Megkértem Egyre, mutatná meg legújabb kartonjait. Szívesen megtenném, mondotta, de vajon Bélát érdekelni fogják-e? Kelletlen dűnnyögés volt a válasz, de a képek egymás után kerültek fel a stafflira. A friss Egyre-látomásokat elragadtatással figyeltem. A nyolcadik vagy tizedik darabnál a kivételes hangulatot Egyre gunyoros kérdése törte meg: "Te Béla! Bírod még ezeket a vékonyan feltett faktúrákat? Hiszen ez nem a te világod? De tudod-e, hogy miből építettem én ezt a házat? Az isten tudja, hány mázsa festéket használsz el évenként. Nos, Amennyivel én kevesebbet, abból futotta az építkezésre." Czöbel, a festő, az ember és Szentendre elválaszthatatlanok lettek a szememben. Első találkozásunk napja óta festészetének modernségét, erejét, színeinek alig elemezhető szerves gazdagságát rögtön felismertem. E ma már naivnak ható közlésemet azért tartom jogosultnak, mert nemcsak hogy a greshamistákhoz hasonlóan még csak a nevét sem hallottam, de magyarországi népszerűsége ez idő tájt igen gyenge lábon állott. Ön még fiatalember, ezt meg sem érti. Vele kötött barátságom valamennyi között a legmelegebb volt. És kiállta az évtizedek próbáját. Művészete iránti tiszteletemet bizonyítja, hogy Rippl-Rónai mellett a legnagyobb számban ő szerepelt a gyűjteményemben. És ismételten hangsúlyozom, a 30-as években még a moderneket gyűjtő kisszámúak körében is Czöbel nem tartozott a sztárok közé. Párizsi népszerűségét meg sem közelítette a pesti. De a vele való kapcsolatomban intenzitását az is fokozta, hasonlóan Márfyyéhoz és Egyreéhoz, és szeretném, ha ezt Ön most nagyon figyelemmel kísérmé, hogy csak nála adatott meg a gyűjtő legnagyobb öröme és izgalma: a műteremben való válogatás, a frissen készült anyag között. De nemcsak izgalmat és örömet jelentett a válogatás, hanem felelősséget és vizsgát is. Mert itt olyan darabokról volt szó, amelyek a nyilvános kiállítás közvéleménye és a sajtó kritikájának szűrőjén még nem mentek át. Úgy gondolom, hogy itt a helye, hogy a Gresham-társaság három nevezetes tagjához fűződő viszonyomról beszéljek, épp az előbb említett műtermi látogatás kapcsán. Ide tartozik. Bernáth művészetének döntő hatásáról már az előbb hallott Ön. Berény festészetét ugyancsak nagyra értékeltem és Szőnyit is választottjaim csoportjába soroltam. Ez utóbbit kivéve a másik két kiválósággal igen megtisztelő barátságba kerültem. Mind a kettő a maga közismert módján közel engedett magához. Meghívásomat elfogadták, vendéglátásukat élvezhettem. Kitérítésnek tartottam, hogy nemegyszer készülő művek problémáját megbeszélték velem. De a műteremben való

válogatás és kockázatvállalás öröme már nem adatott meg nekem, amikor az évtized vége felé a kollekció kiteljesedésének ideje elérkezett. Barátságunkat tehát nem a tőlük történt vásárlásom indította el, hanem az értesülésük, hogy művészetüknek új tisztelője és gyűjtője jelentkezett. (Érzi, hogy miről van szó?) Gyűjteményem Bemáth, Berény és Szőnyi anyaga két-három darab kivételével nem közverlenül a művészektől került hozzám. Szorgalommal és sok kutatással a legkülönbözőbb forrásokból kellett megszereznem azokat. Akkor még csak sejtettem, de később bizonyossá vált, hogy pályájuk korábbi szakaszán születtek azok a képek, amelyeket én a legjelentősebbeknek tartottam és megszerettem. Így került hozzám a "Téli", nem tudom, hogy ismeri-e? az "Angyalos önarckép" a "Parkban", a "Fűsvéti kosár", a "Svájci tó" stb. Berénytől a "Piros blúzos, könyöklő önarckép", "Gyümölcscsendélet vázával", "Ház a fenyvesek tövében", a "Gordonkás nő", s végül Szőnyitől a nagyméretű "Favágók a ház előtt" és "Péteret lavórban fürdetik". Valamennyi a 20-as évek végén, ill. a 30-as évek elején született. E nagyszerű mesterek sugallatos világát, megejtő kolorizmusát olyan színvonalon képviselték, amilyent ők később már nem értek el. 1940 körül jártunk, amikor a Kossuth Lajos téri ideiglenes műtermében felkerestem Berény Róbertet, akit munka közben találtam. Ezzel a történettel is igazolni akarom azt, amit az előbb hallott. Egy nagy méretű akton dolgozott, amelynek tárgya egy gyönyörű fiatal leányka volt. A félig kész kompozíció, Ferenczyre emlékeztető szépsége egy befejezendő remekmű ígérteit mutatta. Végre, gondoltam, és habozás nélkül megvettem. Beleegyeztem, hogy a közelő Szinyei társulat kiállítására kölcsönadom a képet. Pár héttel később boldogan szállítottam haza a Géberth által illően keretezett képet. Nem tudom, tudja, hogy ki az a Géberth? A kor legdrágább és legkitűnőbb, legstílusosabban keretező mestere volt. És első dolgom volt Diener Rudi barátomat értesíteni: a beharangozott festmény megtekinthető. Ő nyomban el is jött, öt percnyi alapos szemlélődés után, elhangzott a vérfagyasztó ítélet. "Félre fogtál." Nem részletezem a csalódás és hitetlenkedés egymást váltó párbeszédét. Végül is meg kellett nyugodnom barátom javaslatában. Várjuk meg a Nemzeti Szalon megnyitő kiállítását, ott fog majd vizsgálni a kép. Túrelmetlenül vártam a következő vasárnap délelőttöt, amikor majd eldől a kép sorsa. Természetesen elsőként érkeztem a helyszínre, egyenesen a terem felé tartottam, és ahogy beléptem, pontosan a főfal közepén megpillantottam a nagy zsákmányt! Abban a percben rádőbentem: megbuktam. A kép előtt álldogálva és gondosan elhallgatva, hogy én vagyok a tulajdonos, egymás után üdvözöltem Egyrt, Hatvany Ferencet, Kmetyt, Ferenczy Bénit stb. Egybehangzóan gyengének minősítették az aktot, Egyr még hozzátette, idézem őt: "Róbertnek a Műcsarnokba kellett volna küldenie ezt a képet." Őnnek tudnia kell, csak emlékeiből, a Műcsarnok és a Nemzeti Szalon között nemcsak színvonalbeli különbség, hanem világnézeti különbség is volt. A progresszió a Nemzeti Szalonban, az akadémikus és a közhelyek a Műcsarnokba kerültek. Tehát Egyrnek ez a megjegyzése devalválta a képet. Egy óra múlva a tömegben összesodródtam a művésszel, aki közölte, hogy a képet hazaviszi és átdolgozza. Azóta sem tudom, hogy mi lett a sorsa. Kötelességemnek tartom elmondani, hogy Berény ugyanezen a kiállításán további öt képpel szerepelt és mind az öt, még a legjobb formájában mutatja a mestert. Talán még jellemzőbb a Bemáth-eset. A felszabadulás után 1946-ban, Rippl-Rónai kiállítást rendeztek az Ernst-ben. A halott mester képei a belső teremben kaptak helyet, az övéi a Nagymező utcai fronton helyezkedtek el. Fontos megjegyezni, hogy Bemáth ez alkalommal csak az utolsó négy-öt év termését mutatta be. A kritika mérsékelt lelkesedéssel fogadta. De Kállai Ernő minden udvariasságot és tapintatot félretelve, keményen bírálta az anyagot. Bemáth, aki tudott szoros barátságomról Kállaival, szinte könnyezve panaszkodott a nyers támadás miatt. Kényes helyzetemben nehéz volt megtalálnom a gyógyító hatású szavakat. Hiszen magam is láttam, milyen kockázatos vállalkozás volt ezzel a teljesítménnyel, éppen Rippl társaságában állni a nyilvánosság elé. Az elragadó korábbi korszak után ezek a képek most még feltűnőbben mutatták a hanyatlás jeleit. Kállai Ernővel pár nappal később beszélgettünk az újról és arra a megállapításra jutottunk: ha egyáltalán szükség van az effajta páros kiállításra, Rippl elementáris szomszédságát legfeljebb a képességének teljében levő 82 éves Czöbel tudta volna kiegyenlíteni. Bemáth akkor 52 éves volt.

És most visszatérek a folyamatos elbeszélésre.

1938 májusában hosszas keresgélés után megtudtam Derkovits Gyuláné címét és felkerestem a külső Thököly úti szobakonyhás lakásában. Nem tudom, járt-e maga arra, a Hungária krt. -1 vasúti átjárónál még jól látható a folyosói bejárati ajtó. Én a "Dunai homokszállítókat" akartam megszerezni. Ismeri ezt a képet? Fő műve Derkovitsnak. És bizony letört az özvegy közlése, hogy három nappal eze-

lőtt már megvették. De a nagy művész halála után öt évvel még bőségesen lehetett válogatni a hagyatékban és ez volt a szerencsém. Így került hozzám egyszerre a "Hajnal", a "Külváros", a "Barkács csendélet", és a "Hídpítők" egy változata. Nehezen találok szavakat, higgye el, amelyek visszaadnák a hatást, amit a négy mű nyújtott nálam a szobám falain.

Gulácsy Lajos felfedezését Lehel Ferenc könyvének és Keleti Artúr fáradhatatlan segítségének köszönhetem. Ön hallott már valamit Keleti Artúrról egyáltalán? Ő költő volt, könyvész és a képzőművészet nagy híve. És Gulácsy Lajos barátja. Homályos kapcsolata is volt Gulácsyval, amit a Lehel a könyvében meg is írt. A műkereskedelmet akkor Gulácsy sem érdekelte és ezért csak a lappangó darabok utáni nyomozás vezetett eredményre: az Ernst Múzeum pincéjében, a Központi Zálogház Kini-zsi utcai raktárában. Most a Bizományi Áruház van ott. És egy Kossuth Lajos utcai régiségkereskedő kacetjai között találtam meg Gulácsy álomvilágának legszebb darabjait. Amelynek mindegyike a pre-raffaelita és a "na-conxipan" korszakban született. Derkovitsokat, Gulácsykat és a Mednyánszky figurális képeket, ezt mindig hangsúlyozom, egy szobába akasztottam. Tamás Henrik magángyűjteményéből válogattam Koszta, Perlmutter, Mednyánszky és Nagy István műveit. Perlmuttertől csak a ragyogó színekkel festett tündéri kis vásznak érdekeltek.

RIPORTER: Ekkor körülbelül mennyi darabja volt a gyűjteménynek?

KÖVES OSZKÁR: 70. Ferenczy Károlytól sajnos csak három képet tudtam megszerezni, de mind a három nagybányai plein air átszellemített sorozatához tartozott. A "Hazatérő favágók", "Ábrahám áldozatának" egy kisebb változata és a "Fürdőző fiúk" egy vázlatosan festett, zseniális tanulmánya. Ez utóbbi Ferenczy Béni kedvence volt. Az 1950-ben végérvényesen kialakított gyűjteményről szólván a kispasztikáim együtteséről is meg kell emlékezni. Ferenczy Béni, Medgyessy, Maillol egyes darabjai mellett Bokros Birman kilenc művel szerepelt.

RIPORTER: Ez a Maillol hogy került a gyűjteménybe?

KÖVES OSZKÁR: Kérem ez egy nagyon szerencsés véletlennek köszönhető. Az akkori kor egyik legfelkészesebb és leglelkesebb gyűjtője egy pécsi orvosnak az özvegye, felesége. Bizony a nevére már nem emlékszem, pedig Pestre került és itt rövidesen meghalt. A Rózsadombon telepítette ő a kollekciját. A férje kíméletlenül likvidálta a felesége halála után és ott találtam ezt a Maillol-szobrot, Szobrocskát, kispasztika. A politikai és a gazdasági helyzet, valamint a kultúrpolitika közismert alakulása lehetetlenné tette tevékenységem folytatását. Úgy éreztem, életem értelmét jelentő korszak lezáródott. A számtalan, felejthetetlen élményt, barátságot, és hozzá kell még tenni, megbecsülést hozó 15 év lezárult. Új tehetségek nem mutatkoztak a láthatáron, akik pedig érdekeltek volna, azok meg gyakorlatilag nem jöhettek számításba. A 40-es évek végén Kállai Ernő kívánságára még elmentem az "Európai Iskola" kiállítására. Erről tud? De meg kell vallanom, hogy az ott látottak teljesen hidegen hagytak. Sőt taszítottak. Történt ez annak ellenére, hogy működésem egész ideje alatt a minőség és a progresszió érdekelt elsősorban. Mindezek után be kellett érnem a passzív és kétes értékű dicsőséggel, hogy a legkülönbözőbb korú érdeklődők szemében haladó hagyományaink bemutatója lettem. De azért még az 50-es években sem szakadt meg a kapcsolatom az élő művészettel. Én nem tudom, hogy ön hány éves, de talán erre még emlékszik. Vagy hírből tudja, hogy ez a dogmatikus kornak a megjelenése. A múcsarnokban rendezett kollektív és egyéni kiállításokat rendszeresen látogattam, de alig emlékszem egy darabra is, amelyik stílus és minőség dolgában megközelítette volna elképzeléseimet. Egy alkalommal a hátsó teremben mégis rábukkantam egy képre, amelynek alkotójával szerettem volna megismerkedni. De azt, hogy mi okból, már nem tudom. Elmaradt, Csernuss Tibor volt a festő, aki később Párizsba költözött. Hallott róla? Ez talán már az ön korosztálya. Ebben az időben történt, hogy Pán Imre, aki gyakori látogatóim egyike volt, Kassák üzenetét hozta, hogy látogassam meg Békásmegyeren, mert készülő kiállítása anyagát szeretné megmutatni nekem.

RIPORTER: Ekkor még nem volt Kassákkal kapcsolata, ugye? Vagy Kassák nem volt a gyűjteményben?

KÖVES OSZKÁR: Nem, hogy nem volt, de később sem került oda, ami ebből a beszélgetésből az ön számára világosan ki fog derülni és ez nem egy lényegtelen kérdés volt. Nagyon köszönöm. A régi barátság, ha szabad ezt a szót használnom, és tisztelet, arra kötelezett, hogy még azon a héten kimenjek hozzá. Meglepetésemre Kassák nem a képarchitektúráit sorakoztatta fel, hanem tájképeit, melyek ha jól emlékszem, akvarellek voltak. Fekete színekre és szállás vonalvezetésre emlékszem. Egyáltalán nem volt könnyű dolgom a szigorú és nagy tekintélyű szakértő jelenlétében a sa-

ját dolgairól nyilatkoznom. Különösen, ha arra gondolok, hogy majd minden képnél részletes és persze pozitív véleményt várt tőlem.

De volt annak az időnek egy ragyogó fénypontja is. A Kassák rendezte Gadányi-kiállítás az Ernstben. Ott ismerkedtem meg a kiváló művész életművével, amely egyszerűen elragadott. A képek, a tájképek, csendéletek és absztrakt kompozíciók, szerkezetükben konstruktívak, de a rend szigorát szikrázó kolorizmussal oldották. 1957-ben családom jelentékeny része elhagyta Magyarországot.

REPORTER: Egy pillanat, még ide a Kassákhoz tartozóan azt szeretném kérdezni, hogy a Bauhaus-körrel nem volt érzelmi vagy vásárlói kapcsolata?

KÖVES OSZKÁR: Kassáknak?

REPORTER: Nem, önnök.

KÖVES OSZKÁR: Kérem, még egyszer azt mondom, nagyon köszönöm a kérdést és nem akarok mondjuk formabontással élni, azért ezt a későbbre halasztom. De ön erre is választ fog kapni, sőt még hozzateszem, hogy dramaturgialilag a legizgalmasabb pontja lesz ennek a beszélgetésnek. Meg fog róla győződni. Remélem, egyet fog velem érteni. Tehát 1957-ben családom jelentékeny része elhagyta Magyarországot. A világ szinte minden tája felé. Ez a szétszóródás, de különösen a fiam távozása, mélypontra süllyesztette érdeklődésemet az új és a legújabb jelenségek iránt. Idegileg, helyesebben lelkileg nagyon megviselt a magunkra maradás és így történt, hogy a 60-as évek elején, mikor sürgetése egyre nyomatékossabbá vált, úgy döntöttünk, hogy csatlakozunk az USA-ban élő családkhoz. A legnagyobb és legérzékenyebb gond – ezt, azt hiszem, hogy megérti – a gyűjtemény likvidálása volt. A tudat, hogy meg kell válnom a közel 30 éves együttéléstől mélységesen csüggesztő volt. De a tárgyak vagy a személyekhez kötődés konfliktusában ez utóbbi mellett döntöttünk. A likvidálás technikai része nem okozott gondot. A Nemzeti Galéria, a Kiscelli, a Kaposvári Múzeum, a Minisztérium Képzőművészeti Főosztálya az anyag nagy részét átvette. De a gyűjteményem számottevő része ajándékozás útján került a Nemzeti Galériába, minek ellenszolgáltatásaként a Czöbel-festményeim magammal vihettem. Most figyeljen, mert most jön az, amire ön az előbb kíváncsi volt. Az utrakészülődés epilógusaként még elmondom, hogy Kassák Lajos, mikor értesült elhatározásunkról, ismét üzent értem. Ezúttal a Bécsi utcai lakására invitált. Arra kért, hogy propagáljam a festészetét az USA-ban és e célból működjem együtt dr. Singer professzorral, aki neki lelkes híve és az indianapolisi egyetem tanszékvezetője. Most is felvontatta nagy számú vásznait, amelyek ezúttal kivétel nélkül geometrikus absztrakciók voltak. Nos, sajnálattal állapítom meg, nyilván ízlésbeli elfogultságom miatt, ezt mindjárt hozzá kell tennem, ritkán akadt életemben fárasztóbb konzultálás. Kassák számos fotójával is ellátott, fotóval, a képeinek a fotójával, hogy missziómnak megfelelhessenek. Időrendben az események elébe kell vágnom, hogy befejezhessem megbízatásom történetét. New Yorkban és Mineapolisban próbálkoztam a feladattal és bár a múzeumigazgatók érdeklődéssel és elismeréssel néztek a fotókat, kiállításra nem vállalkoztak. Eleinte arra gondoltam, hogy ennek az oka akkor még fogyatékos angol tudásom és mérsékelt lelkesedésem lehetett. Később tudtam meg, Singer professzor, .. leveleiből – meg is mutathatom önnök –, hogy ő is eredménytelenül próbálkozott a chicagói múzeumnál. Kassák képeit megőrzésre sem vették át, 1963 szeptemberében az Egyesült-Államokba távoztam. Öt évig éltem Amerikában. És sokáig úgy nézett ki, hogy biz én ott maradok. Feleségem halála azonban életkörülményeimet, az amúgy is idegen környezetben gyökeresen megváltoztatta, és úgy határoztam, hazajövök. Ennek az öt évnél az eseményeit szeretném röviden összefoglalni. Bevezetőül engedje meg, hogy hazairt levelem egy mondatát idézzem. Amerikát sem megszokni, sem megenni nem lehet. Magától értetődik, hogy beszámolóim természete és jellege nem engedi, hogy társadalmi, politikai és kivált gazdasági tapasztalataimat itt szóvá tegyem. Következésképpen most csak képzőművészeti témák kerülnek sorra. Pestről való távozásom első napjaiban fogalmam sem lehetett a látnivalók félelmetes tömegéről és összetettségéről. Lassan nyílt ki a szemem, ahogy úti céljainkhoz közeledve időt kerítettem a bécsi, párizsi, New York-i és chicagói múzeumok megtekintésére. De csak futólagos alkalom volt. Ott tartózkodásom idején többször látogattam a New York-i, chicagói, washingtoni múzeumokat és ugyanezt tettem hazautazásom napjaiban is, sőt még fokozottabban, mikor megbízásból időközben négy hétre visszarepültem Európába. Nyugodtan elmondhatom tehát, hogy az öt év alatt sohasem álmódott tapasztalatokra, élményekre bukkantam, amelyeket az amerikai könyvtárak legendásan gazdag elméleti és reprodukciós anyagával egészítettem ki. Megismétlődött tehát a 30 év előtti gyakorlat, amely ugyancsak egy addig nem ismert világ gazdagságát tárta elém – de ezúttal nem a hazai poron-

don, hanem nemzetközi méreteken. A képzőművészetnek egy világméretű halmaza olyan változatosággal és árnyaltsággal és olyan magas színvonalat hozott tudomásomra, amely csak az eredeti alkotók sajátja lehet és sohasem az epigonoké. Kényszerűen vállalt emigrációm startjánál nem lehetett tudomásom a végső mérleg e nagyszerűségéről. Igaz, egy-egy kirándulással begyűjthettem volna a látottak nem is kis részét, de az öt évi megszakítás nélküli kint tartózkodás lehetőségei, ez csak szegényesen pótolhatta volna. Tudja mire gondolok, és most kezdjük az elején. Megérkezésem második hetében ... Rochesterben a kisvárosi múzeum igazgatóját Mr. Saltzman festőművészt kerestem fel, és meghívtam a kivitt Czóbel-anyag megtekintésére. Másnap el is jött a feleségével együtt és megtekintette a kirakott képeket. Czóbel nevét, mondotta, sohasem hallottam. De, a képek ragyogóak, és habozás nélkül vállalta a kiállításukat. Zárójelben meg kell mondanom, hogy Mr. Saltzman tájékoztatóját és döntését diszkrétan előmozdítottam avval, hogy tudomására hoztam öreg barátom és a fauvek kapcsolatát. Ő gondoskodott az előzetes propagandáról, az Amerikában elmaradhatatlan kóktél partiról és ennek köszönhettem, hogy a vernisage napján kb. 150 ember ismerkedett Mr. Czóbellel from Hungary. A kiállítás fő vendége azonban Mr. Samuel Johnson, a chicagói International Múzeum igazgatója volt, aki híradásomra repült Rochesterbe. Érkezését, személye jelentőségét és főleg utazása célját a sajtó külön cikkben kommentálta. Ő már korábban Czóbel tisztelője volt, de személyesen csak fia, Robert Johnson művészettörténész ismerte, aki állandó párizsi lakos lévén a galéria tanácsadója és vásárlója volt. Később, sokkal később, mikor velem megismerkedtem egy Picasso-kiállítás alkalmával, örömmel hallottam mennyire becsüli Czóbelt és meg is látogatta, ahogy franciásan mondta ... Zentendén. Tőle tudtam meg azt is, hogy szegény Modok Mária agyvérzésben megbetegedett. Azt is mondotta, hogy már korábban is szeretett volna Czóbel-képekkel foglalkozni, de csak kerülő utakon juthatott hozzá, mert azok kizárólagos menedzsere Párizsban a Zack-galéria volt. Így érthető, hogy a nagytekintélyű chicagói galéria tulajdonosa szívesen vette a lehetőséget, hogy közvetlenül jusson Czóbel-képek birtokába. Így történt, hogy a kiállítás bezárása után az ő tulajdonába került a teljes anyag, amit kivittem. De ott van még ma is. A képeket külön katalógusban reprodukálta, melynek fedőlapján ez áll: From Oscar Köves Collection, Budapest. Ezzel vált lehetségessé, hogy 1970-ben, amikor Czóbelt sikerült rábeszélnem, végre mutatkozzon be szülővárosában is teljes életművével, a chicagói anyag legszebb darabjai láthatóak voltak a Műcsarnokban. Ezen akció kapcsán le kell szögezmem, engedje meg, hogy ezt ideszúrjam, bár lehet, hogy nem is tartozik ide. Ez volt az első és utolsó eset, hogy képet adtam el. Nyugodtan mondhatom, hogy ennek is kettős, reális mentsége volt. Az egyik, hogy a 13 darabbal előmozdítottam, helyesebben megkönnyítettem Czóbel amerikai pályafutását, a másik, hogy így vált lehetővé, hogy a kezdeti időben ne kelljen fiam segítségét igénybe venni. Már messze túl voltunk a kiállításon, mikor egy rochesteri lakberendezőcég tulajdonosa egy klubvacsorán hozzám fordult és megkérdezte: Lenne-e kedvem Párizsba utazni és festményeket vásárolni nyitandó képzésze számára. A Czóbel-kiállítás, úgy látszik, megalapozta szakértői tekintélyemet. Engem felvilágyozott, hogy "államköltségen" visszatérhetek Európába, kivált, mikor elfogadta feltételemet, hogy rövid megszakításokkal Chicago, New York és Londonon keresztül tegyem meg az utat. Cserébe viszont hát kockázatot kellett vállalnom. Megbíztam ugyanis meghatározta a képek árát és lehető jellegzetességeit. Nyilvánvaló volt, hogy a nemzetközi piacon jól ismert, futószalagon, technikailag magas színvonalon gyártott giccsekre gondolt. Három nehézséggel kellett itt szembenézmem. 1) Nem tudtam Párizsban, mely részén árulják ezeket, 2) nem ismertem az amerikai közönség ízlését, akik számára kellett válogassak, 3) a művészet más égtáján szerzett kultúrám vajon alkalmassá tesz-e feladatom elvégzésére?

És bizony csak két napi bolyongás után találtam meg a galériákat és a szabadban dolgozó festőket, akik mérhetetlen tömegben készítették, illetve árulták a tárgyakat. Most már tudom, hogy Place du Têtre a székhelye e tarka vásárnak. Az első szemrevételezés szorongó érzése után oldódott zavarom és még három órai kórséta után mulatságosnak is találtam a kalandot. Nem sokat teketóriáztam, a drága idő másra kellett. Villámgyorsan összeállítottam egy 100 darabból álló szállítmányt, és én búcsút vettem a művészet hajótöröttjeitől, ill. napzámosaitól. E kényszermunka után felszabadulva másnap végre megkezdtem háztáji tevékenységem. És elindultam az irodalomból, lexikonokból, korábbi vallomásokból megtervezett kórsétám abszolválására. Egymást követték a Louvre (francia), többször megismételt látogatással. Három napra Londonba is átrepültem, ahol a Nationalt és két galériát böngésztem át. Viszszakeltem utazva egy hetet töltöttem New Yorkban, de szükség is volt erre a hét napra, mert a Metropolli-

tan és Guggenheim Museum mellett, itt található a Museum of Modern Art, amely nyugodtan kijelenthetem, a modern művészet leggazdagabb gyűjteményét őrzi. A világ leggazdagabb műzeumi, kívánom önnek, fiatalember, kedves fiatal barátom, hogy egyszer eljusson oda. Egyet fog érteni velem. Úgy gondolom, ennek a megismerése jelentette körutazásom csúcspontját. De az öt év folyamán tovább bővítettem látogatásaim számát, eljutottam Washingtonba, National Galerie, Bernbe, Városi Múzeum, Münchenben két felkiáltó jel, Lembach Múzeum és Amsterdamban, ... Rembrandt és Van Gogh-múzeumok. Ezek a találkozások újabb és újabb kitekintést nyújtottak a korábbi és a legújabb stílusok felé, így bizony zavarban lennék, ha e hasonlíthatatlanul termékeny évek tapasztalatait, következményeiben, akár csak röviden is össze kellene foglalnom. Szerencsére utazásom fontosabb mozzanatait naplószerűen feljegyeztem, így még a beszélgetés előtt módom nyílt, hogy rendezzem emlékeimet és megtaláljam azt a szempontot, amely szerint vizsgálnom kell a hatást, amelyet művészettörténeti barangolásaim szemléletem kialakítására tettek. Utólag két csoportra osztottam a következményeket. Első csoport: elsőként azokról a benyomásaimról szólnék, amelyek korábbi gyűjtésem döntéseit igazolták, vagy megkérdőjelezték. Vajon a nyugati művészet csodálatos gazdagságának megismerése, megerősítette-e döntéseimet, vagy utólagos korrekcióra figyelmeztet. Nos, elsőnek Rippl-Rónai, gyűjteményem bázisa vizsgázott. Méghozzá fényesen. A nabik tagjai, Ramson, ... életművének ismeretében teljesen egyenrangúnak látom őt egykori kollégáival. Higgye el nekem, Márfy jól válogatott legjobb vásznai sem lógnának ki az álmodern együtteséből. Gulácsy pedig, ez önnek kedvence, mint az előbb itt mondtam, Európa vagy Amerika bármely múzeumában figyelmet keltené. Zárójelben jegyzem meg, bár módom lenne meggyőződésemet gyakorlatilag igazolni.

REPORTER: Nem volt még kiállítása?

KÖVES OSZKÁR: Nem.

Egy balatonai látomásaival mit sem veszítettek értékelésben, mikor Londonban szemtől szembe álltam a döbbenetes Turner-víziókkal. Bernáth és Berény korábbi periódusainak számos képét nyugodtan vállalhatják a legkényesebb nyugati gyűjtemények is.

Derkovits ezüstös képeiről pontosan ugyanez a véleményem.

Van Dongen és Dufy vásznait eredetiben is megismerve, viszont megértettem, miért választottam azokat a Vasszary-műveket, amelyekeken legszebben érvényesült eredeti tehetsége és kevésbé követte a párisi kortársait.

Mednyánszky európai klasszisa is ebben az időben vált nyilvánvalóvá számomra.

Utoljára hagytam Czöbel Béla vizsgáját. Örömmel tapasztaltam, hogy válogatásom meggyőző igazolást nyert ott is. Párisban sorra láthattam a fauve-ok majd mindegyik alkotását: Derain, Vlaminck, Matisse, Rouault minden elérhető darabját megnéztem. Rouault-tal különösen szerencsés voltam, mert ott tartózkodásom idején rendezték meg emlékkiállítását a Louvre-bar. Meggyőződtem, hogy Czöbel, átütő ereje, színeinek buja gazdagsága és komponálókészsége egyenrangúvá avatja őt egykori kollégáival.

De ugyanakkor az is világhossá vált számomra, hogy a 30-as évek egy-két ünnepezt mesterének vásznait miért nem illesztettem a kollekciómba.

New Yorkban módom volt látni a két nagy mexikói, Rivera és Siqueiros pannóit. Mind a kettő rendkívül erős hatást tett rám. Aba-Nováktól való tartózkodásomat ennek ellenére vagy éppen ezért, most megértettem. Ezekkel az értékelésekkel a magyar képzőművészet-történet félszázados, engem érdeklő korszakát most már végleg lezártam tekintetem. Ritka alkalom, egy ember életében, hogy 15 év és 10 ezer kilométer távlatában egy frissen szerzett tapasztalat birtokában ilyen élesen húzassa meg a választóvonalat a múlt és a közvetlen jövő között. Itthon az elválasztó kontúrok meghúzása, a korszakváltás konstatálása, a mindennapok folyamatában nem egyszerű feladat. A változások alig észlelhető jelentkezését csak kivételes képességgel rendelkező szellemek veszik észre. Nekem viszont a kétes értékűnek látszó emigráció és a szerencsésnek mondható visszatérés a vízváltó lehetőségét tálcán kínálta. Ily módon, szerény képességeim ellenére, tisztán kirajzolódott előttem a közelmúlt és a jövőbe forduló jelen útváltása. És most következzék külföldi tartózkodásom második és fontosabb felfedezésének az elbeszélése.

A hazai avantgarde és neo-avantgarde szektipikus megítélése után, künn a nagyvilágban találkozhattam ez irányzat iskolát alapító mestereinek meggyőző alkotásaival. Kétségtelen, hogy a posztimpresszionizmus bővületében kialakult ízlésem nehezen, vagy alig tudta befogadni a már akkor korszerűbb

törekvések eredményeit és ennek tulajdonítható, hogy az "Európai Iskola" kiállítását egy kézlegyintéssel intéztem el.

De! És ezt a de-t háromszor alá kell húznom. E törekvések befogadását megkönnyítette volna, ha ugyanakkor a külföldi nagyok munkásságát ismertem volna. Nos, ez a lehetőség ekkor maradéktalanul megadatott nekem. Ez a magyarázata, hogy 5 év alatt megfordult körülöttem a világ és én 1968 végén kicseréltem, helyesebben megváltozott emberként tértem haza. Szemléletem megváltozásának alapvető tényezője az a felismerés volt, hogy a természetelvű ábrázolás mellett jelentkeztek olyan törekvések, amelyek a látható világ mögött levő erővonalak összefüggéseit, azok mozgásának törvényszerűségeit vizsgálják, eredményeit pedig ki-ki a maga saját jelrendszerével akarja és tudja kifejezni.

A pompásan szervezett múzeumok lehetővé tették, hogy keletkezésük sorrendjében tanulmányozzam a különböző stílusok kiemelkedő darabjait. Így találkoztam a korai absztraktok: Malevics, Liszickij, Gabo, Pevsner, Moholy-Nagy és a valamennyi fölött álló Kandinszkij műveivel. Utazásom egyik szenzációja volt a Lenbach Múzeum Kandinszkij anyaga. Megítélésem szerint a század majdnem minden modern festője adósa neki, Betartva az időrendet most a kubizmusa emlékezem.

Picasso, Braque, Gleizes, Gris mesterművein keresztül és számos elméleti írás segítségével igyekeztem megérteni őket. Nem kevés időbe és erőfeszítésbe került, amíg megértve intenciójukat és becsülve eredményeiket, otthonosan mozogtam e területen. Lényegesen könnyebb dolgom volt a szürrealizmus világának a befogadásával. Úgy látszik, ezt alkati sajátságom magyarázza. De minden ráhangoltságom mellett is Chagall, Miro, Klee, Chirico, Max Ernst, Salvador Dali művei extatikus állapotba hoztak. (Bár közel sem egyenlő mértékben).

Az expresszionisták művészete is alaposan felkavart. Kokoschka, Soutine, Munch, Rouault és a valamennyit megelőző Van Gogh műveinek megismerése páratlan utazásom egyik felejthetetlen eseménye volt. Minthogy e felsorolás nem lépheti át illetékességem határát, a tasizmussal való találkozásom érintésével be is fejezem a kort. Pollock, Tobey, Mathieu felfedezésével, úgy gondoltam, elérkeztem az up to date művészet végső állomásához, amelyen túl már csak koromra való tekintettel sem illett kíváncsiskodnom. Megnyugodtam tehát, mert úgy éreztem: ismereteimben addig fennállott hiányosságot eltüntettem. Mikor 1968 októberében az óceán felett hazafelé tartottam, magától adódott az alkalom, hogy összegezzem tapasztalataimat. Nem lírai közbjátéknak számon, mert úgy igaz, ahogy mondom. Kényelmes fotelben ülve föld és ég között lebegve, szóval e területen kívüli állapotban, különösen diszponált az ember, hogy összegezze a látottakat, leltárt csináljon. De ne csak a statisztikai adatokkal zsúfolt leltárt készítse el, hanem rendet, sőt fontossági sorrendet is teremtsen a szinte felmérhetetlen gyarapodásban. Ezért meg kellett állapodnom magammal, ki az a néhány legkiemelkedőbb alkotó, akinek címszószerű rögzítésével könnyen tájékozódhatom majd emlékeim megidézésekor "a primus inter pares" kulcs figurákat akartam megörökíteni magamnak és mire az európai partok felé közeledtünk, a következő neveket jegyeztem le végérvényesen: Kandinszkij, Picasso, Chagall, Klee és Pollock. Az ő művészetük ismerete az a fogódzó, amely csalahatlanul eligazít az elém kerülő művek megítélésében.

De az öt évi kalandozás befejezésekor és közvetlen a hazai küszöb átlépése előtt még egyéb különös érzések és gondolatok foglalkoztattak. Ezek szabatos kifejezésére nem is vállalkozhattam volna, ha nem kerül kezembe Illyés Gyula egy pár sora, amely ifjúsága Párizsának tanulását jegyzi fel: "Itt nevelkedtem, itt emelkedtem egyre szélesebb kört véve tekintetbe, innen ismertem és szerettem meg szülőházamat, tárgyilagos majdnem idegenként, tehát annál hitelesebben, igazabban."

Kezdő lépéseim az újra megtalált városban, ha kissé bizonytalanok is voltak, de komoly nehézségekbe nem ütköztek. Kapcsolatom a hazai irodalommal, képzőművészettel soha nem szűnt meg. Napilapok, heti- és folyóiratok, a Nemzeti Galéria katalógusai rendszeresen érkeztek. A barátaimmal való levelezés pedig az intímabb eseményekről is tájékoztattak. Ennek ellenére rá kellett jönnöm, hogy a közben felnőtt generációról alig tudtam valamit. Kállai Ernő, Diener Dénes, Keleti Artúr, Oltványi-Artinger halottak voltak. Kmetty János, Fülep Lajos súlyos betegek. Bernáth Aurél pedig fáradtan hátrította el az utánpótlás iránti érdeklődésemet. Régi és tisztelt barátaim közül csak Genthon István volt életben és fogadott szeretettel. Ő nem fukarkodott a hazai események ismertetésével. Fanyar iróniájával beszélt az öregek és néhány szemellenzős művészettörténész elutasító, sőt kíméletlen magatartásáról a modern törekvésekkel szemben. Mikor arra kértem, tájékoztasson a legfrissebb jelenségekről, kész-

séggel beszélni kezdett és a meglehetősen népes seregszemléből három nevet emelt ki: Kondor Bélát, Országh Lilit és Deim Pálát.

A következő utam Öreg barátomhoz, Czöbelhez vezetett, akit nagy örömmre jó egészségben és teljes aktivitásban találtam. Régi barátságunk, ha lehet, még intenzívebb lett, mint korábban. Alig múlt el nap, hogy ne beszélünk volna (telefonon) és úgy éreztem, hogy a testben törődött, de lélekben elnyúlhatetlen mesternek sok tekintetében hasznos partnere lettem. De a kapcsolat teljességéhez az is hozzátartozik, hogy Czöbel nem felejtve múltbéli töretlen hűségemet és aktuális gyümölcsöző együttműködésünket, gyűjtő szándékomat készséggel támogatta. A legképtelenebb helyekről előkotort és pusztulásnak induló vásznai néhány darabját kedvező feltételek mellett engedte át.

Heteken belül Barcsay Jenővel hozott össze a véletlen. Az ő dolgait ugyan nem gyűjtöttem, de megtisztelő barátságát mégis magaménak mondhattam. Abban az időben készült nagy szentendrei mozaikja és ő meghívott a munka megtekintésére. Akkor kellett látnom, hogy e nagyszerű Öreg megcáfoltva a hazai hagyományt, 60 éven túl nemhogy hanyatlott volna, de formája csúcsa felé tart. A szentendrei mozaik és a vele összefüggő tanulmányok láttán eszembe jutott Barcsay 10 év előtti Nemzeti Szalonban rendezett kiállítása, ahol láttam azokat a kitűnő méretű képeit, amelyekből szívesen vásároltam volna, ha ismert viszonyaim akkor nem gátolnak ebben.

A Nemzeti Galéria-beli barátaimat is meglátogattam, többek között Solymár Istvánt. Rövid élménybeszámoló után arra kért, menjek ki a Hazafias Népfront kiállító helyiségébe és nézzem meg egy Tóth Menyhért nevű paraszt festő kiállítását és mondjam el a véleményemet. Sok más nevet is figyelmembe ajánlottak, amelyet azonban csak alapos rostálás után vettem figyelembe.

De ne felejtszünk meg egy további nagyon fontos dologról: meg kellett találnom azt a 2-3 fiatal művészettörténészt és kritikust, akiket – miként a múltban – ellenőrző és útmutató gyanánt számításba vehettem. Egy-két hónap alatt sikerült megtalálnom e fiatal nemzedék kiválóságait. Az ő írásaikban legtöbbször megtaláltam döntéseim utólagos igazolását.

És ekkor megkezdődött a hazai modernekkel való kapcsolatom kiépítése. Hazatérésem első éve ismét meghozta a felfedezés és kiválasztás semmihez sem hasonlítható örömet. Azt hiszem, nem kell hangsúlyoznom, hogy a felfedezés szó csak a magam személyére vonatkozik. Itt is sok hiányt kellett pótolnom. Az idő sürgetett, tehát fokozott tempót diktáltam magamnak. Alig hiszem, hogy akadt kiállítás – akár kollektív, akár egyéni –, amelyet kihagytam volna. Ezek során ismerkedtem meg Bálint Endrével, Anna Margittal, Kondor Bélával, Deim Pállal, Országh Lilivel személyesen és Komiss Dezső, Keserű Ilona, Szántó Piroska, Kokas Ignác, Kósza-Sipos, Gyarmathy Tihamér stb. művészetével.

Viszont a véletlen vezetett el egy visszavonultan élő és példátlanul keveset alkotó kiváló festőhöz: Giron Emánuelhez.

Igen szerény anyagi eszközök álltak rendelkezésemre. Tehát kétszer is meg kellett gondolnom, kitől és mit vásárolok. De alig pár hónap alatt így is szállingózni kezdtek az egyes darabok. Ha most végigtekintek e második gyűjteményem együttesén, a magam számára is meg kell válaszolnom, hogyan is volt lehetséges megszerezniem e művészek hitem szerint legjellegzetesebb darabjait. Felidézvén a 7 év előtti helyzetet a következőket állapítanám meg:

1. A kiválasztott művészek éppen a 60-as években érelték ki a tehetségüket és én akkor találkoztam velük.

2. Kétségtelen, akkor már mindegyik kivívott magának több-kevesebb elismerést, sőt tekintélyt, de a posztimpresszionista nagyságok sorsához hasonlóan csak egy szűk körben bontakozott ki.

3. Állami vásárlásra nem támaszkodhattak, a Képcsarnok-i értékesítés pedig szentségtörésnek számított volna azért, mert a kereskedelmi vállalatnak deficiteseznek látszott a "dekadensekkel" foglalkozni – ahogy ők nevezték.

4. Ennek megfelelően áraik szerények voltak.

Így eshetett meg, hogy annak a két művésznek a műtermében, akik legmélyebb, sőt felkavaró hatást tettek rám, életművük legszebb darabjait már együtt találtam. Meghökkenéssel tapasztaltam, hogy néhány lelkes hívüket leszámítva, az ún. gyűjtők sem vásároltak tőlük. Elismerésük egyelőre csak erkölcsí értelemben fejeződött ki. E két nagyszerű művész: Kondor Béla és Országh Lili, az első perctől kezdve barátaim lettek. Mindkettő művészete kinyilatkoztatásszerűen hatott rám, és azonnal döntöttem, hogy leendő kollekción bázisai ők lesznek. Nyugati utamon szerzett tapasztalataim alaposan felkészítettek a minőségi felismerésre, de főleg arra, hogy az először látott alkotás családfai körülményeit is

nyomban tisztázom. Az elmúlt 7 év csak megerősítette ítéletemet: Kondor és Országh Lili kivételes tehetségek a kor számottevő művészei között és a legnagyobb kincs birtokában voltak: a saját hangjukon szólaltak meg. Nagy szó! De az idők folyamán arról is meggyőződhettem, hogy etikus művészhez illően a magas színvonalú szakmai gondosság-művesség mellett hatalmas képzelőerő és eszmei gazdagság jellemzi őket, és még valami! Egyetlen vonalat sem húztak, amely nem a legbensőbb énjük sugallatára került volna a vászonra.

1970-ben az Oktogonon a súlyosan beteg Kmetty János üdvözölhettem. Így szólt hozzám: "Hallom, Kondor Béla profétájának csaptál fel. Jól tetted. Ez a fiú tanítványom volt és nagyszerű tehetsége mellett azt becsültem benne, hogy munka közben soha sem kacsintott az értékesítésre."

Kondorral való barátságom egyre jobban elmélyült. Valamennyi elkészült művét velem is megkonkultálta. Hetenként gyakran kétszer is a fél éjszakát nálunk töltötte. A hosszú beszélgetések témái rap-szódikusan változtak. Megvitattuk az irodalom és a klasszikus zene, no meg a football bennünket egyformán érdeklő kérdéseit. De bőven adódó szerelmi válságainak rázós fordulatait is itt remélte tisztába tenni. Ezeken az éjszakákon, amikor az emlékek izgalma és az ital szongfító hatása néha hosszú szünetekre kényszerítette, lehetetlen volt nem arra gondolni, hogy személyében egy Dosztojevszkij-hős süppedt gondolataiba mellettem. Minden róla terjesztett fenyegetéskedés ellenére nemcsak művészként, de embernek is mélységesen etikusnak tartottam. Lehetek meghökkentő, sőt igazságtalan megnyilvánulásai, s ilyenkor a kegyetlenségig el tudott menni, de a művész és az ember sohasem hazudott. Bátor volt, a kompromisszumot elutasította. És szerény volt, tele kétségekkel, jóllehet tisztában volt a jelentőségével.

Egy este későn értem haza, 11-re járt az idő. Feleségem Kondor teletelüzenetével várta: "Bármilyen későn, még az éjjel keressem fel, mutatni akar valamit." Természetesen azonnal indultam. A műteremben két monumentális méretű fekete rajz fogadott, egymással derékszögbe állítva, s a vásznanak spárgával voltak a nyers kerethez feszítve. A látvány megdöbbentett. Éreztem, hogy a század képe előtt állok. A gondolat drámaisága és a zseniális megformálás tökéletes szimbolizmusba ötvöződött. Hosszú percek néma csöndje után tudtam csak megszólalni: "Ilyen hatást csak a Guernica tett rám New Yorkban!" És ő tudta, hogy becsületos meggyőződés mondotta velem e szavakat. Befejezésül még egy történetet mondanék el Kondor Béláról. Utolsó Műcsamok-i kiállítását még a sajtó megjelenése előtt megmutatta nekem. Taxival jött értem és vitt ki a színhelyre. A kiállítás anyaga és a kitűnő rendezés abszolút meggyőző volt. Ezt egy közeli presszóban, az Esti Hírlap kritikusa jelenlétében részletesen is megindokoltam, mégis, másnap reggel, a megnyitóra készülődve a telefonhoz kellett mennem. Kondor hangja jelentkezett és csak ennyit mondott: "Be vagyok szarva, dicsérrj!"

Bálint Endre művészetének és elragadó személyének megszeretése ugyancsak szinkronban történt. Művészetének rangját és jelentőségét igen magasra értékelem. Amellett – mint korábban mondtam – a szurrealizmushoz különösen vonzódok és Bálint életművében mindent megtaláltam, ami e varázslatos stílust oly kedvessé teszi számomra. Az ő világának metafizikus jellege, elragadó kolorizmusa és mélységes humanizmusa, nagyszerű technikai megoldásokon keresztül fejeződik ki. Munkásságának sokoldalúsága is tiszteletet parancsol. Lehet, hogy e beszélgetés természete nehezen tűri, ha vonzódásomat nem egészen ideillő fogalommal fejezem ki, de ezt érzem legklasszikusabbnak: Bálint Endre alkotásainak sexapeálja van számomra. S még valami! Ő amolyan jelképpé lett a szememben. Az Európai Iskolával kapcsolatos szemléletváltásom elindítója elsősorban ő volt. Minden, ami az ő törekvésekben ma is maradandó értékek tűnik, az ő művészetében tárgyiasult a leghitelesebben. És ismétlem: művészetének szerete és szigorú értékelése egymást támogatják ítéletem kialakításában.

Anna Margit magas kvalitására, sajátos ízeire valamivel később hangolódtam rá. Ma már egyre inkább látom egyedül csak neki sikerült a folklorisztikus elemeket, a mesevilág érintetlen tisztaságú báját akként áttemelni a művészet szférájába, hogy a műalkotás mentes maradt minden bájolkodástól. Csipetnyi iróniája költői gyengédséggel értelmezi át figuráit és környezetüket. A mindent átfogalmazó anna-margiti játékoság végül engem is lefegyverezett.

Deim Pálhoz alig egy éve jutottam el. Mélységes lírával átszőtt konstruktivista képeit nagyon megszerettem. Gyűjteményemben valójában ő szerzett végleges polgárjogot a konstruktív irányzatnak. Úgy látom, e rendkívül rokonszenves művész képei is jól érzik magukat festőim társaságában.

A sor végére hagytam Tóth Menyhértet. Barcsayhoz hasonlóan ő is idős kora ellenére számíthat a modernnek közé. Festészetének frissességét, őszinteségét, őszerejét máig megőrizte azzal, hogy paraszti

munkával függetlenítette magát a közvéleménytől. De a függetlenség megszerzése nem is ment olyan nehezen, mert Tóth Menyhért működésére sem a szakma, sem a szélesebb vásárlóközönség nem figyelt fel. Így sikerült a művésznek azt és úgy festenie, ahogy szárnyaló fantáziája diktálta. A siker egész életében elkerülte és így esett, hogy közel 70 éves korában új emberként jelentkezett a fórumon. Környező világával – földdel, növényekkel, állattal–emberrel – ideális panteizmusban élt és alkotott. Mikor miskei tanyáján felkerestem, személyesen győződhettem meg, hogy témáit környezetének szerves és szervesetlen elemeiből merítette és a realitásokból szőtt nagyerejű vízióit vetfette vásznaira. Vele ma sincs könnyű dolgom, nem tudom őt egyértelműen elfogadni, holott haza-ízekkel dústott festészetét Van Gogh-i látomások teszik különlegessé.

Befejezésül szeretném elmondani, hogy az utolsó 7 év gyűjtésének mi volt az alap gondolata. Nos! Bizonyítani akartam, hogy a század magyar művészettörténete 900-tól a mai napig a szerves fejlődés képét mutatja. E merész vállalkozás talán szerénytelennek is tűnik, kivált akkor, ha mindezt 60–70 képpel kívántam demonstrálni. Éppen ezért különös gonddal kellett válogatnom és nagyobb gonddal akasztani az anyagot, hogy a képek ne csak túljárjanak, hanem keressék is egymás társaságát. Minden esetben meg kellett találnom a különféle stílusok és korok alkotásainak érintkezési pontjait s kerülni azokat a vonásokat, amelyek feleselnek egymással. Magától értetődik, a demonstrálás sikere attól függött, hogy a kiszemelt festők mely korszakát, sőt a korszak melyik darabját választja az ember. Gondosan kellett megkeresni azokat a műveket, amelyek nemcsak fogaskerékszerűen illeszkednek egymáshoz, hanem alkotóik pályáivét is többoldalúan mutatják be. És végül – és ez a legfontosabb – törekednem kellett arra, hogy a különböző alkotók valamilyen szempontból rokoníthatók legyenek, akár eszmei, akár habitusuk – lírai vagy drámai beállítottságuk – okán, vagy éppen faktúrájuk, vagy színviláguk révén.

Gyakori látogatóim majdnem egybehangzón mondogatják, hogy a gyűjtemény, ellenére annak, hogy a legkülönbözőbb korokat és stílusokat integrálja – harmonikus egységet mutat.

És ha most azt kérdezik, hogy ezen örvedetes hatásnak mi a titka, akkor válaszom az, hogy a gyűjtő legyen elfogult! Ha kell, makacsul és következetesen. Kutassa fel és gyűjtse egybe kedvenceinek alkotásait, de kerülje, hogy kedvencei körét szűkre vonja. Így végzi el azt a társadalmi feladatot, amelyet a múzeumok nem láthatnak el. Feltételeik és lehetőségeik különböznek a gyűjtőtől. Kötelező tárgyilagosságuk nem ad módot arra, hogy egy-egy elemű minden mozzanatát oly intenzitással figyeljék és kövessék, mint a kötetlenül vizsgálódó, szubjektíven ítéző gyűjtő teheti. Derítse fel és jó válogatással készítsen elő választott művésze jövőbeli sorsát, hogy ha elérkezik az idő, az elfoglalja végleges helyét a művészettörténetben.

A nagyszerű Fülep Lajos szavaival zárom beszélgetésünket. 1942-ben, mikor először látogatott meg, ezt mondotta: "Folytassa fiatal barátom, de legyen tisztába azzal, hogy minden jó kép végül is a múzeumba kerül."

RIPORTER: A Magyar Tudományos Akadémia nevében köszönöm Köves Oszkárnak ezt az értékes elemző beszélgetést, további gyűjtéséhez jó egészséget kívánok.

(Az interjút a Művészettörténeti Kutatócsoport megbízásából Benke László készítette 1975-ben. Az anyag leltári száma MDK C–T. 10/2324.)